



Universiteit
Leiden
The Netherlands

Gisteren gebeurt het

Stukker, Ninke

Citation

Stukker, N. (2016). Gisteren gebeurt het. In *Aries netwerk: een constructicon* (pp. 191-193). Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3213749>

Version: Publisher's Version

License: [Creative Commons CC BY 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3213749>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

61. Gisteren gebeurt het

Ninke Stukker, Rijksuniversiteit Groningen

Genre en stijl worden vaak gezien als elkaar uitsluitende concepten. Stijl heeft betrekking op formuleringskeuzes: iemand complimenteren met zijn ‘fraaie rijwiel’ of ‘leuke fiets’ is een kwestie van smaak. Hoewel ze verschillende effecten teweegbrengen, zijn beide opties correct. Genreconventies betreffen ook taalvariatie, maar in dit geval is géén sprake van vrije keuze: een politieagent die in een proces-verbaal noteert dat ‘Piet z’n fiets is gejat’ schendt een taalconventie. Toen ik bij het uitwerken van mijn postdoc-aandeel in het NWO-project *Stilistiek van het Nederlands* aangaf me bezig te willen houden met stijl in genres, fronste hoofdaanvrager Arie aanvankelijk dan ook de wenkbrauwen.

Maar: een aantal andere kenmerken delen stijl en genre-gebonden taalconventies wel degelijk. Zo bestaat in beide gevallen een relatie tussen de betekenissen van de samenstellende taalelementen en interpretatieve effecten op het niveau van de tekst als geheel. Voor deze gelegenheid werk ik die gedachte graag uit aan de hand van een van Aries favoriete stijlpatronen: de vrije indirecte rede (VIR), een citaatvorm waarin het perspectief van de verteller wordt vermengd met dat van een verhaalpersonage. Het onderstaande fragment uit een roman van Couperus wordt in het handboek voor verhaalanalyse van Van Boven & Dorleijn (2013) besproken als een prototypische manifestatie van VIR in Nederlands literair proza:

(1) [...] en nu, *nu* zag ze voor zich een lange weg, [...]

De vermenging van perspectieven ontstaat doordat de tijdsbepaling *nu* verwijst naar de subjectieve ‘tegenwoordige’

Gisteren gebeurt het

tijdsbeleving van het verhaalpersonage. De onvoltooid verleden werkwoordstijd verwijst naar de tijdsbeleving van de verteller, die zich op enige afstand van het verhaal bevindt. Maar in verhalende nieuwsgenres tref je gevallen als de volgende aan:

- (2) *Twee jaar geleden*, op 15 mei 2014, staat de bestuursvoorzitter van de Rijksuniversiteit Groningen Sibrand Poppema vol spanning te wachten op koning Willem-Alexander. (*Dagblad van het Noorden*, 11 mei 2016)

Ook in dit fragment worden vertellers- en personageperspectief vermengd. Alleen zijn de functies van tijdsbepaling en werkwoordstijd precies omgekeerd. Nu verwijst de tijdsbepaling naar de temporele positie van de verteller; de werkwoordstijd naar het hier-en-nu van het ‘verhaalpersonage’. De o.t.t. is hier niet gebruikt in zijn gewone betekenis van ‘overlap tussen situatie en spreekmoment aanduiden’, maar als praesens historicum, een stijlpatroon waarbij gebeurtenissen in het verleden worden geprojecteerd in het ‘vertelheden’. In literaire teksten of in stilistische analyses daarvan heb ik dit patroon nog niet aangetroffen.

Deze vormvariatie kan in verband worden gebracht met de retorische doelen van de genres waarin ze voorkomen. In nieuwsteksten is actualiteit een kernwaarde. In het Stilistiekproject ontdekten we dat journalisten ‘actualiteit’ ook stilistisch tot uitdrukking brengen, bijvoorbeeld door met praesens historicum te suggereren dat de beschreven verhaalgebeurtenissen samenvallen met het vertelmoment. In andere verhalende genres waar deze hang naar actualiteit niet bestaat, zoals literaire fictie, wordt vaker de meer voor de

Gisteren gebeurt het

hand liggende o.v.t. gebruikt. Beide verhaaltypen hanteren tijdsbepalingen om de genre-gebonden standaard-verteltijd te vermengen met subjectieve tijdsbelevingen op het tweede plan. In nieuwsverhalen gaat het dan om de (retorisch minder interessante) feitelijke deiktische positie van de journalist en in literaire verhalen om het perspectief van verhaalpersonages.

Wat leert ons dit nu over de paradoxale verhouding tussen stijl en talige genreconventies? Genreonderzoekers nemen aan dat genreconventies in feite taalstrategieën zijn die dermate effectief uitpakken dat ze conventionaliseren. Niets anders dan extra geslaagde, goed bewaarde stijlpatronen dus! Evidentie voor deze gedachte bestaat al langer, maar een taalkundige verklaring ontbrak tot dusver. Genereus als Arie is, heeft hij me in Leiden geattendeerd op de evolutionaire taalkunde als bruikbaar kader om dit soort processen te beschrijven en te begrijpen. Op mijn beurt ben ik er inmiddels van overtuigd dat dit kader gaat helpen om nog een aantal andere ‘integratieproblemen’ tussen stilistiek en genretheorie op te lossen...

Referenties

Boven, E. van, & G. Dorleijn (2013). *Literair mechaniek: inleiding tot de analyse van verhalen en gedichten*. Bussum: Coutinho.